

Győri László

A kis szavak körútján

Kétféleképpen lehet írni róla: nagy szavakkal, mint ahogy ő írt a Nagy szavak körútján című versében a hatvanas években, meg kis szavakkal, a kis szavak körútján. Most, amikor eltávozott, amikor nincs már, a kis szavak körútján indulok el. A kis szavak körútja síkator, mellékutca, ahol kevesen járnak, itt-ott egy-egy kis zöldes bolt, egy-egy pince, a pincében kocsmá, nyugdíjasok üldögélnek az asztaloknál, s nem tudnak semmit az irodalomról. Nem tudják, hogy élt egyszer egy Utassy József nevű költő, s most meghalt, eltemették.

1961 őszén mi, másodéves könyvtár szakosok, estet rendeztünk magunknak a Ménesi úti kollégium társalgójában; Brády Zoltán, a Kapu mostani főszerkesztője, Kis Pintér Imre, irodalomtörténész, hosszú ideig a Kortárs főszerkesztője hozott össze bennünket, s egyik csoporttársunk, Villangó István, afféle jokulátornak, verses mulattatónak odahívta egyik volt egri gimnáziumi diáktársát. A fiút rajta kívül senki sem ismerte, nem tudtuk, hogy keveredett oda, viszont már jó hangulatba estünk. A fiú fölállt a dobogóra, halkán, kimért hangon azt mondta: Ballada Tatáról, a Hat Alma tsz hatalmáról. Egy kis szünetet tartott, és nagyot kiáltott: – Bumm! Hogy milyen vers következett rá, arra már nem emlékszem, néhányan a régiek közül, például Zalán Vince, a filmesztéta, még föl-fölidéz belőle egy-egy részletet. Ki tudja, hol van már azóta a Hat Alma tsz balladája? A rédcisi házban, Utassy valamelyik fiókjában? Utassy már akkor is értett a csattanóhoz, már akkor is meg tudta lepni a közönséget. Mi a jó vers, ha nem csupa hökkenet, csupa hangos vagy halk bumm?

Egy zugligeti kaszárnyába, a volt Fácános nevű hatalmas kastélyba száműztek bennünket, amelyet Hild József épített vendéglőnek 1856-ban, és amely akkor a katonaság tulajdonában volt, talán, mint jó stratégiai pont a hegyek között. Persze mi csak annyit tudtunk róla, hogy a hadügyminisztérium adta oda egy időre az egyetemnek, meg hogy messzire van, s az irdatlan nagy termekben irdatlan sok, negyven-negyven vaságy vár bennünket minden este, hogy reggel ismét alászálljunk a városba. Utassy nem velem lakott, egy másik hodály egynegyvened részét foglalta el, Menyhért Jenő volt az egyik szobatársa, aki később például a Művelődésügyi Minisztérium irodalmi osztályán dolgozott, ekkor azonban még leendő hivatalnokhoz méltatlanul viselkedett, esténként a Disznófő nevű erdei vendéglőbe járt Utassyval sörözni, botránnyról botránnyra léptek, amikor éjszaka lebotorkáltak, versikéikkel szórakoztatták, bosszantották a szobatársaikat; fogadtak, hogy kinek a lábáról rohad le előbb a zokni, hogy a menzán Utassy bele mer-e lépni a moslékos alumíniumdézszába. Bele mert, s Menyhért viszontfogadásból leborotválta a szemöldökét, hogy visszanyerje elveszített pénzét, amit aztán el is vertek a Disznófőben. Utassy József állítása szerint abban is fogadtak, hogy az Új Írás következő számában meg fognak jelenni a versei. Minden szám borítója be volt hajtva, s elöl is, hátul is üzentek az olvasóknak, a becsvágyó versíróknak. Utassynak az 1962. évi 4. szám fülén csakugyan meg is jelent néhány verse, versrészlete, mint például az, hogy „Nekünk utat Kelet mutat, ezért ugat ránk a Nyugat”, „Ágnes, a szívem elektromágnes”. Ez a két vers Utassy minden barátjának már a könyökén jön ki, de vannak új olvasók, akik még nem ismerik őket, nekik jegyeztem le ezeket a halhatatlan sorokat. Farkas László jelentette meg okulásul, csóválta a fejét, hogy milyen sületlenségeket küldött be U. J. A csíny sikerült. Menyhért Jenő ugyan azt állítja, Utassy valóban versnek gondolta a küldeményeit, én kételkedem benne, komoly és komolytalan darabokat elegyíthetett össze, maga sem volt biztos benne, hogy mi tetszik, mi kell az Új Írásnak.

Lassan összeverődünk, s éppen a kollégiumok révén: Zugliget után a Dózsa György úti kaszárnyában, a Hungária körút mögött, a Honvédkórházzal szemközt egy irdatlanul sivár, sötét épületben. Az egyetem nagyon szeretett bennünket katonai laktanyákba rakni, kedves, rideg poklokba, amit azonban mi jó kedéllyel túrtunk, sőt mi több, szerettük is őket, a félvad helyek jól illettek a mi félvadságainkhoz. Ebben a kaszárnyában állt össze egy kis gárda: Kiss Benedek, Varga Lajos (Varga Lajos Márton), Szalai Pál, Utassy meg mások és Mozdulók címmel néhány stencilezett füzetet adtak ki. Egyik száma nekem

is megvan még. Darab ideig egy másik társaságba jártam, ahová Bella István vezetett be. Már első korom óta ismertem Péntek Imrét, az akkori Molnárt, a névsor lassan, folyamatosan bővült. Összehozott bennünket az egyetemi alkotókör, minden este komolyan, izgalommal készültünk. Kiss Benedek, Utassy lankadatlanul írták a verseiket, s elkövetkezett a kísérlet: bejutni az igazi irodalomba. Utassyt – az Új Írás fülén való bemutatkozása után, ahol még csak U. J. volt – a Kortárs mutatta be – ha jól emlékszem – 1965-ben, Utasi József néven: „Lenyúlt egy villám a földre, / karjába kapta a csöndet”. Kiss Benedeket kirúgták a Kortárstól, később az Új Írásban sikerült megvetnie a lábát.

Visszacsörgedeztünk a Ménesi útra, de 1965 táján afféle büntetésből ismét új szálláson találtuk magunkat, a Ráday utcai lánykollégium földszintjén. A bal szárnyon Kiss Benedek, Oláh János, Utassy lakott Varga Balázs Vilmostal egy szobában (akit egyik versében aztán meg is örökített), a jobb szárnyon egy két ágyasban Molnár Imre (Filosz) meg én. Soha jobb dolgunk nem volt. Ezek a gyalázatosok soha nem vették a fáradságot, hogy átlátogassanak hozzánk, éltek-e, haltok-e, mi újság, folyton nekünk kellett rájuk nyitni az ajtót. Akkor már nem volt semmi baj, jól eltársalogtunk, de nekik átszíveskedni mihozzánk, azt nem. Mindegy. 1965 telén (az Egyetemi Lapokban föl lehet kutatni a pontos dátumot) nagy költői estet rendeztünk a fönti társalgóban, tele volt a lányokkal a terem, fölért nekünk valamely Egyetemi Színpadi felolvasással. Ekkor csapott meg Utassy tehetsége. Nem nagyon mutogatta a verseit, azt hiszem, sokat bíbelődött minden szóval, minden sorral, mire trezorjába, kis noteszeibe másolta őket. Ha Utassyt akarom magam előtt látni, azt a fekete, szigorú és minden pernahajderségre kész, féktelen fiatalembert látom, aki a karját is, a lelkét is kitarja, s boldogan ereszti elénk a verset: „Horizont-körhintán / száll a világ, forog: / fecskék, fecskék, fecskék, / szabad elektronok!” Akkoriban egyébként ugyanolyannak láttam, mint a kézírását: kicsi, aprólékos, mi több, régies verseket írt, éppen a szóról szóra, képről képre, mélyen átgondolt írásmód erénye siklott el a szemem előtt.

A későbbi Kilencekkel ekkor már sok időt töltöttünk együtt a menzán, a Rézkakasban, a Hungária kávéházban, s a társaság lelke mindig ő volt. Szeretett nagyokat nevetni, jókat mondani, kifacsarni a szavakat, szójátékokat gyártani, egyenesen hajszolta a szellemességet, de mindig természetesen, magától értetődően buktak ki belőle az ötletek. Mi, többiek sem ültünk hallgatagon, de hozzá képest csak árnyékai voltunk. Neki jelenléte volt. Nem tartottuk magunkat kisebbnek nála, s ő sem tartotta nagyobbak magát nálunk, de Utassy József mégis más volt, külön világ.

1966-ban vidékre költöztem, s csak 1980-ban tértem vissza ismét Budapestre. Éppen akkor mentem el, amikor Oláh János, Angyal János (egyetemi barátunk, az Új Írás akkori munkatársa), Rózsa Endre meg a többiek elkezdték az Elérhetetlen föld összeállítását. A szerkesztésben, a szervezésben, a kiadók ostromában tehát nem vettem részt, levelekben érintkeztünk egymással, amelyek szerencsére megmaradtak, s adaléku szolgálnak az antológia történetéhez. Az egrri Agria 2010. 1. számában el is lehet olvasni őket. Az utolsó levél az Elérhetetlen föld megjelenését ujjongja el. Néhány héttel korábban Utassy József első verseskönyve, a Tüzem, lobogóm szintén a boltokba került. Elképedve láttam, egyszerűen, magától értetődően költő lett belőle, úgy hajtott ki a hajdani dalokból a költészete, ahogyan elképzelni sem tudtam. A többiek szintén jóval többek lettek, mint néhány évvel azelőtt – egy új nemzedéket láttam felnőni. Sohasem gondolták, egyedül ők az üdvözítők, az Elérhetetlen föld túlterjeszkedett az Elérhetetlen földön, egy egész nemzedék kapcsolódott hozzá. Utassy József is így gondolkodott, minden jó versnek örült, s neki is örültek nemzedéktársai. Hogy örültek Lillafüreden a fiatal írók-költők tanácskozásán, amikor azt mondta: az lesz a demokrácia, ha az én anyám fölállhat a Március 15. téren egy sámlira, és szidhatja a kormányt.

Az ember az egyetemen, a kollégiumban még össze van zárva – szabadon – a többiekkel, amikor már dolgozik, családot alapít, egyéb gondjai is vannak, ritkán fut össze a barátaival. Csak néhanapján találkozunk, rossz híreket hallottam róla, idegösszeroppanást kapott, gyógyszereken él, később újabb tragédia érte: meghalt egyetlen fia, mégis újabb meg újabb versei, könyvei jelentek meg. Kis, tenyérnyi, spirálos füzetecskéiben teljes életművet írt. Mi dagadt táskával, tömött dossziéval érkeztünk az író-olvasó találkozókra, Utassy üres kézzel, aztán előhúzta noteszét, s oda sem pillantva mondta a verseit: szavalt. Már halkabban, nem olyan harsányan, mint régen. Elcsöndesedett.